

Reaktioner hos plejebørn før og efter samvær med deres biologiske forældre – hvorfor og hvad kan vi gøre?

Af Søren Hertz, børne- og ungdomspsykiater

PsykCentrum i Hillerød (Slotsgade 65 A, 3400 Hillerød, tlf. 48241120)

Jeg har igennem en længere årrække arbejdet i dette felt med anbragte børn, deres plejeforældre og biologiske forældre. Jeg har været i feltet som supervisor på Døgnplejeformidlingen i Hillerød, som behandler af plejebørn og sidst som oplægsholder på kurser for plejeforældre og socialforvaltninger om problemerne i relation til samvær. Jeg vil i det følgende sammenfatte nogle af mine erfaringer og oplevelser med særligt fokus på centrale temaer i relation til samværsproblematikken.

Behovet for klare og gennemskuelige kontekster

Anbringelse i plejefamilie kan overordnet set antage **flere former**:

- Døgnanbringelse med tilhørende samvær med biologisk familie
- Aflastnings- og rådighedspleje, hvor barnet som udgangspunkt bor hjemme hos de biologiske forældre og hvor barnet i større eller mindre omfang er i pleje.

Det er afgørende, at der bliver skabt klare og gennemskuelige kontekster i relation til den konkrete anbringelse, uafhængigt af om anbringelsen har den ene eller den anden form. Jeg kommer til at bruge ordet ”**kontekst**” flere gange undervejs, så jeg vil forklare ordet lidt nærmere. Konteksten handler om de overordnede sammenhænge, som konkrete handlinger udspiller sig i, rammerne for det, der foregår, den forståelse som præger det der sker og kan ske. Konkret handler konteksten om de sammenhænge, som anbringelsen indgår i. Handleplanerne, som sagsbehandler udarbejder, bør have en form, som sørger for at gøre konteksten klar. Handleplanerne indeholder formål, indhold og målsætning med foranstaltningen og medfører, at der sættes forskellige initiativer og relationer i spil.

En af konteksterne for aflastnings- og rådighedspleje er f.eks., at forholdene for det involverede barn alt andet lige skal være bedre med denne foranstaltning end uden – og samtidig at foranstaltningen ikke står i vejen for andre foranstaltninger, som ville være bedre for barnet. Dette betyder, at man hen af vejen må gøre status og træffe afgørelser om, om disse grundlæggende kontekster er til stede.

Hvis barnet anbringes i døgnpleje, er der ligeledes grundlæggende kontekster, som er vigtige at afklare og beskrive for alle involverede. Formål, indhold og målsætning. En anderledes social og følelsesmæssig udvikling end forventet må give ophav til, at det bliver drøftet, om der er behov for ændring af forventninger og / eller af praksis.

Plejeforældrenes rolle

Plejeforældrene bliver de helt centrale ressourcepersoner for de børn, som er blevet anbragt hos dem for kortere eller længere tid. Anbringelsen er etableret som konsekvens af ikke tilstrækkeligt gode opvækstvilkår i den biologiske familie – og skal dermed udgøre et alternativ til det, der ikke var tilstrækkeligt. Plejeforældre kommer dermed til at stå centralt i at etablere kontinuitet og tryghed for barnet i og med dets særlige personlighedsmæssige udvikling. Hverdagslivet i plejeforholdet skal fungere i mødet mellem plejeforældrenes særlige kvaliteter og plejebarnets ditto. Det er her, energien i plejeforholdet ligger og det er her, udviklingspotentialer for barnet ligger.

I kraft af fællesskabet med disse ressourcepersoner og i kraft af deres indlevelse, tålmodighed og menneskelighed får barnet mulighed for at lægge de utrygge forhold bag sig.

I kraft af plejebarnets særlige start på livet vil de møde plejeforældrene med særlige (ofte ikke åbent udtalte) ønsker til og forhåbninger om, at det aktuelle plejeforhold udgør et tilstrækkeligt alternativ til det liv, de kommer fra. I den forbindelse er det helt afgørende for barnet, at han eller hun får en oplevelse af at blive accepteret som han eller hun er. At blive accepteret med den loyalitet, som de oftest har til deres biologiske forældre, deres ansvarsfølelse overfor deres evt. søskende og deres evt. vrede over de beslutninger, der er blevet truffet.

Det er samtidig vigtigt, at plejeforholdet ikke bliver smittet af de mange negative følelser, som tit eksisterer i dette felt, hvor så meget svært er gået forud. Følelser f.eks. af smerte, sorg, vrede, uretfærdighed, jalousi, angst for ikke at være god nok. På alle kurser har det været tydeligt, hvor stærke de positive følelser fra plejeforældrene til deres plejebørn har været. Beskrivelserne af børnene som tidligt skadede eller tidligt følelsesmæssigt frustrerede har ikke fyldt. Mit billede er dog samtidig, at det i dagligdagen er langt sværere ikke at lade skyggerne fra fortiden fylde. Ikke at blive fyldt af, hvor synd det er for børnene, etc. etc. Jeg ser det samtidig som altafgørende for det gode plejeforhold, at plejeforældrene ikke bliver smittet, men lykkes med kontakten og etablerer hverdagslivets kontinuitet til gavn for barnets personlighedsudvikling. Her opstår mulighederne for at gøre også børnenes drømme om et så godt som muligt liv til virkelighed.

Børnene har brug for at forstå og blive bedre og bedre i stand til at agere i det hverdagsliv, som er deres. Børnene har behov for at forstå meningen med det, der er sket i deres liv – og herunder det, at de er anbragt udenfor hjemmet. Og de har brug for at blive inddraget og i det hele taget af deltage i løsningen af de særlige livsomstændigheder, som er deres. Det er her, plejeforældrene fungerer som de afgørende ressource-personer, som kan hjælpe med til, at børnene forstår og formår at deltage i konstruktive løsninger.

Resiliencenforskningen (forskningen i modstandskraft) bekræfter, at dette er centralt :

- Antonovsky benytter begrebet Sense of Coherence (oplevelse af sammenhæng), som indeholder evnen til at forstå situationen, evnen til at forstå meningen med det, der er sket (med anbringelsen etc.) og evnen til at deltage i at forholde sig til det, der sker og at deltage i at skabe gode løsninger.
- Rutter hæfter sig bl.a. ved betydningen af voksne, der har gjort en forskel, ved at hjælpe børn til at få oplevelsen af sammenhæng

Søren Hertz, 2003

Reaktioner hos plejebørn før og efter samvær.
Årsskrift for Familie-plejen i Danmark 21-25

· Topor har – i relation til mennesker, der tidligere har lidt af skizofreni - især været optaget af det afgørende i at få / bevare troen på, at det er muligt at finde en vej videre i sit liv.

Som del i det at fungere som ressourcepersoner for barnet er det naturligt at have et grundlæggende anerkendende syn på de biologiske forældre. Ressourcerne til også at have overbærenhed med det, som grundlæggende set gør, at barnet er hos dem som plejeforældre. Dette betyder ikke at synes godt om det, de biologiske forældre formår at stille op med, men en grundlæggende anerkendelse af, at de er forældre til barnet – og at de har formået det, de trods alt har. En ide om : hvis bare forældrene ikke eksisterede eller hvis bare barnet ikke havde kontakt – er i princippet ikke relevant, fordi det at have med biologiske forældre er et grundvilkår ved plejeforholdet (til forskel fra adoption). Når man siger ja til at have et barn i pleje, siger man jo samtidig ja til at involvere sig med et helt netværk af familiære og professionelle relationer, som man i et eller andet omfang må forholde sig til.

Samvær i en tydelig kontekst for alle involverede

Samvær mellem barnet og deres biologiske forældre foregår ligeledes i en kontekst. En tydelig kontekst for samværet gør alt andet lige samværet nemmere – og mange samvær mellem anbragte børn og deres biologiske forældre fungerer da også ukompliceret og efter hensigten. Når der opstår problemer, hænger det – som jeg ser det – sammen med, at konteksten for ofte er utydelig for barnet eller for andre involverede eller at der er konflikter **eller** blot uenigheder mellem de involverede om samværet og om konteksten for samværet, uenigheder som ikke er blevet forstået og / eller afsluttet. Uenigheden kan konkret dreje sig om såvel hyppighed og længde af samvær som om, hvem der skal deltage i samværet, men bag uenigheden kan ligge en uklarhed om, hvad ideerne bag samværet er. Handleplanen kan således være tydelig på selve anbringelsen, men utydelig på formålet med og konsekvenserne af samværet.

Overordnet set kan de konkrete problemer i forbindelse med samvær lidt skematisk inddeles i 3 grupper, som selvfølgelig kan være overlappende :

- Barnets sikkerhed kan være i fare i kraft af fysiske, psykiske eller seksuelle overgreb fra de biologiske forældres side.
- Plejeforældrene kan føle sig utrygge ved samværet, fordi de ikke kender, forstår eller endog er uenige i konteksten for samværet og dermed kan føle sig utrygge ved implikationerne og konsekvenserne af det etablerede samvær.
- Barnet selv kan føle sig usikker eller utryg ved samværet, pga reel fare, pga kendskabet til plejeforældrenes utryghed og / eller pga barnets eget manglende kendskab til og forståelse for samværet.

Eller sagt på en anden måde: Hvis barnet har voldsomme reaktioner i relation til et eller sædvanligvis flere samvær med sine biologiske forældre, skyldes det :

- Reel fare relateret til barnets sikkerhed
- Utryghed relateret til utydelighed eller uenighed om konteksten

Sagsbehandleren er den centrale person til at skabe klare og tydelige kontekster – for såvel anbringelsen som for samværet. Hvis utrygheden i relation til samværet vokser, må det være sagsbehandlers rolle at skabe mulighed for at få afklaret, om der er tale om reel fare eller snarere utydelighed eller uenighed om konteksten. Sagsbehandler må være med til også at forholde sig til uenigheder og finde ud af, hvad der skal til, for at alle kan føle sig hørt og respekteret, således at alle parter kan leve med de beslutninger, der træffes.

Ved mistanke om reel fare i form af overgreb mod barnet

Overgreb mod børn skal som bekendt ikke finde sted. Lovgivningsmæssigt ligger der muligheder for kontrol af samværet. Overvågning og (midlertidig) afbrydelse af samværet er de ultimative muligheder.

Det vanskelige er, hvordan mistanker om overgreb bliver afklaret. Det er især vigtigt at være opmærksom på muligheden for overgreb, hvis barnet **pludselig** bliver utryg eller på anden måde ændrer sig i forbindelse med et samvær, der ellers fungerer uden de store vanskeligheder. Vi ved, at børn kan være bange for at fortælle om overgreb, fordi de er usikre/bange for konsekvenserne af at fortælle om det, der sker eller er sket. Det kan derfor i nogle tilfælde være vigtigt at starte med at snakke med børnene om deres forestillinger om, hvad der ville ske, hvis de begyndte at fortælle om det, der er svært at snakke om. Det kan være relevant, at sagsbehandler eller familiepleje-konsulent i nogle tilfælde tager en sådan snak med barnet.

Ved utryghed pga utydelig kontekst

Fra anden side er der for år tilbage blevet introduceret begreber, der kan være med til at skabe afklaring om konteksten for samværet :

- Kontaktudviklende samvær – som udtryk for en plan, hvor der bliver arbejdet på hjemgivelse af barnet indenfor en kortere eller længere tidshorisont eller
- Kontaktvedligeholdende samvær – som udtryk for en plan, hvor barnet forbliver i plejefamilien i en længere årrække.

Det er sagsbehandlers opgave at skabe afklaring om dette. Det svære i dette er, at alle i feltet vil påberåbe sig barnets behov. Så hvorledes bliver børnene hørt i dette. Principielt er alle involverede optaget af at skabe det bedste for barnet – og dermed tage vare på og styrke barnets sociale og personlighedsmæssige kompetence og fortsatte udvikling. Problemet kan være, at forskellige af de vigtige personer i barnets liv kan have forskellige ideer om, hvad der er bedst for barnet. Og børnenes signaler – især mindre børns reaktioner i forbindelse med samvær – bliver hørt ind i den sammenhæng, som de voksne omkring dem kan høre dem som. Og så kan konflikterne mellem de voksne omkring barnet opstå.

Lad mig komme med et eksempel : Et barn reagerer voldsomt før og efter samvær, men indtrykket er samtidig, at selve samværet ikke i sig selv virker specielt kompliceret eller belastende for barnet. Plejeforældrene ønsker sjældnere samvær, fordi samværene forstyrrer den gode udvikling, som er så vigtigt for dette barn, som på mange måder er belastet. Mor er glad for samværet, har også indtryk af,

Søren Hertz, 2003

Reaktioner hos plejebørn før og efter samvær.
Årsskrift for Familie-plejen i Danmark 21-25

at barnet er glad for det – og forstår dermed ikke ønsket om at begrænse samværet. Mor oplever, at plejeforældrene modarbejder hende. Barnet, som mærker spændingsfeltet og som har knyttet sig til plejeforældrene, reagerer ved at forsøge at tilfredsstille begge parter. At hygge sig med mor, men samtidig at vise plejeforældrene, hvor knyttet det er til dem og hvor vigtigt det er, at der ikke bliver lavet om på de grundlæggende forhold i dets liv. Barnets reaktioner kan forstås som loyalitet, især med plejeforældrenes ønske om sikkerhed, sikkerhed for, at de kan beholde det barn, som de har knyttet sig til, hos sig.

Når sagsbehandler forstår denne sammenhæng, bliver det selvfølgelig afgørende at skabe tydelighed om konteksten for samværet, så samværet i sig selv ikke udfordrer anbringelsens grundlag. Denne tydelighed vil medføre, at plejeforældrene bliver anderledes trygge ved samværet. Dette vil ændre på det spændingsfelt, som barnet oplever – barnets reaktioner bliver mindre og det hele falder mere til ro.

Jeg er optaget af 3 forhold i den forbindelse :

- Hvordan kan vi komme til at forstå, snakke med og lytte til barnet - og på den måde få hjælpen fra barnet selv til at afklare det, som afstedkommer utrygheden.
- Hvordan kan vi hjælpe barnet med at etablere gode og trygge strategier i relation til samværet.
- Hvordan kan vi hjælpe på en utryghed eller anspændthed i relation til samværet ved at nedtone betydningen af samværet.

At snakke med barnet

Der er forskel mellem at tolke på barnets signaler og så på at høre om børnenes oplevelser fra dem selv. Børn skal høres og indgå i snakke om det, der sker – som det også fremgår af Lov om Social Service. Børnene får modstandskraft af at deltage i løsningen af deres egne vanskeligheder i det omfang de forstår den kontekst, som de skal forholde sig til. Når børnene oplever, at de bliver respekteret i samtaler med dem, der træffer beslutninger på deres vegne, så får de også en større forståelse for den samlede situation, som de er en del af. Selv små børn på ned til 4-5 år kan have stor gavn at blive snakket med, så de ved, hvorfor andre beslutter, som de gør – og således at de overfor dem, der beslutter, kan give deres mening til kende.

Min erfaring er, at børn høres alt for sjældent og alt for sent i disse sager. Børnene skal – som jeg ser det – med på råd også som en hjælp til de andre involverede om den vej, der skal betrædes og på en sådan måde, at de kan leve med de beslutninger, der bliver truffet. Hvis der er tale om reel fare, får barnet også mulighed for at fortælle om dette.

Hvis barnet lever for længe i det ovenfor beskrevne spændingsfelt, vil deres personlighedsudvikling blive påvirket af dette. Derfor er det afgørende at trække børnene ind, således at det, som de signalerer, jfr. ovenstående eksempel kan være med til at skabe den tryghed, som er så afgørende for alle parter, ikke mindst for de plejeforældre, som de samtidig er så afhængige af. Dermed er jeg inde på temaet om :

At etablere gode strategier for barnet

Det er vigtigt at børn, der føler sig utrygge, på den ene side får omsorg, på den anden side støttes og udfordres til at etablere gode strategier i relation til samvær med deres biologiske forældre. Det er vigtigt at lytte til, om der er tale om reel fare for barnet, i modsat fald at støtte børnene til at klare særlige udfordringer. Også denne ide bygger på resilience forskningens fokus på løsningskvalifikationerne. Dette giver samtidig børnene en fornemmelse af, at deres plejeforældre som afgørende ressourceforældre tror på deres muligheder og ikke blot synes det er synd for dem. Konkret kunne det dreje sig om :

- I forbindelse med planlagt samvær, hvor forældrene kommer sporadisk : at snakke med barnet om, hvordan det kan blive en god dag for barnet, uafhængigt af om forældrene kommer eller ej.
- I forbindelse med samvær, hvor forældrene er uforudsigelige, vrede, pressende, etc. : at snakke med barnet om barnets handlemuligheder, ”når far eller mor gør sådan, hvad kunne du så gøre, har du andre handlemuligheder, hvad tror du så, far ville sige eller gøre etc. etc..

At nedtone betydningen af samværet

Der kan i nogle tilfælde opstå en negativ spiral, der kommer til at ligne en selvopfyldende profeti. Åh nej, nu nærmer samværet med de biologiske forældre sig igen, nu går det ellers lige så godt, så skal vi til det igen med flere dage både før og efter. En ide i den forbindelse er at gøre samværet til en parentes i plejefamiliens hverdag, en parentes som viser barnet, at der ikke hos plejeforældrene er den store bekymring for samværet. Dette er især virkningsfuldt med mindre børn. Konkret kan man gøre det ved at fortsætte en aktivitet i familien efter et samvær, en aktivitet som startede før samvær – og som dermed kun midlertidigt er blevet afbrudt.

Det er afgørende, at børnene ved, at der hos deres ressourceforældre eksisterer en sikkerhed, som baserer sig på, at de er der for barnet. Utryghed hos plejeforældre er ligesom grus i et ellers godt maskineri. Tydelige kontekster kan være med til at øge trygheden – og dermed formindske det spændingsfelt, som børn kan opleve. Trygheden skaber samtidig muligheden for at hjælpe barnet med at skabe de gode strategier. Det er muligt for børn at klare udfordringer, hvis de samtidig ved, at der i deres hverdag er et sikkert sted, et sted der er sikkert i sig selv.

Det er vigtigt ikke at lade bekymringen fylde, men samtidig at være dér for børnene, være til stede og opmærksom. Og samtidig holde fast i gode almindelige opdragelsesprincipper. At finde balancen mellem på den ene side at vente på barnets udspil med åbne sanser vel vidende at der kan være tale om et barn, der kun kommer med få og spagfærdige tilbagemeldinger om det, der sker i forbindelse med samværet – og på den anden side hen af vejen at insistere på at snakke om det, der kan være svært at snakke om, men som har betydning.

Afsluttende kommentarer

Den oplevelse af sikkerhed, som er så afgørende at give plejebørn, som har oplevet så meget utryghed tidligere i deres liv, kræver den tydelige kontekst, som var udgangspunktet for denne artikel. At alle

Søren Hertz, 2003

Reaktioner hos plejebørn før og efter samvær.

Årsskrift for Familie-plejen i Danmark 21-25

involverede, inklusive barnet selv, kender og er indforstået med de overordnede sammenhænge, som er etableret for barnets bedste, både når det gælder anbringelsen som sådan – og også når det gælder samværet. Reel fare for barnet skiller sig i den tydelige situation meget klarere ud – og dermed skabes de bedste muligheder for at tage vare på det akutte, som opstår.